

Als de dag van gisteren

van Dijk, J.J.M.

Published in:

Justitiële verkenningen: Documentatieblad van het Ministerie van Justitie

Publication date:

1992

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Dijk, J. J. M. (1992). Als de dag van gisteren: Over de betrouwbaarheid van het slachtofferverhaal. *Justitiële verkenningen: Documentatieblad van het Ministerie van Justitie*, 18(3), 47-65.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Als de dag van gisteren

Over de betrouwbaarheid van het slachtofferverhaal

prof. dr. J.J.M. van Dijk*

Inleiding

Enquêtes naar de slachtofferervaringen van de bevolking behoren tot de belangrijkste informatiebronnen van de moderne criminologie. Algemeen wordt thans aangenomen dat de resultaten van slachtofferenquêtes een belangrijke aanvulling vormen op de gegevens die kunnen worden ontleend aan de registraties van politie en justitie. Door middel van enquêtes kunnen immers ook gegevens worden verzameld over delicten die niet ter kennis van de politie zijn gekomen.

In het officieuze karakter van de informatie over criminaliteit uit slachtofferenquêtes schuilt echter zowel de kracht als de zwakte ervan. Slachtoffers zijn, anders dan politie-agenten, niet opgeleid om delicten waar te nemen en te kwalificeren. Zij zijn bovendien vaak emotioneel betrokken bij het gebeuren en moeten bij de beantwoording van vragen hierover geheel op hun geheugen afgaan. De waarde van de door slachtoffers verstrekte informatie is derhalve sterk afhankelijk van het herinneringsvermogen van de slachtoffers.

Naar de validiteit en betrouwbaarheid van de door slachtoffers verstrekte informatie over de delicten waarmee zij zijn geconfronteerd (het slachtofferverhaal) is vooral in de beginjaren van de slachtofferenquêtes veel onderzoek gedaan (zie voor een overzicht Skogan, 1981). In Nederland zijn dergelijke

* De auteur is Hoofd van de Directie Criminaliteitspreventie van het Ministerie van Justitie en tevens hoogleraar criminologie aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hij dankt behalve C.H.D. Steinmetz (thans directeur Instituut voort Psycho-trauma) en B.J.W. Docter-Schamhardt (WODC) ook M. Junger (WODC) en H. Willemse (DCP/Criminologisch Instituut Leiden) voor hun bijdragen aan de totstandkoming van dit artikel.

studies, behalve door Fiselier (1978), verricht op het WODC (Van Dijk, 1978; vgl. ook Van Dijk, Nijenhuis, 1979; Junger, 1990).

In dit artikel zal in het bijzonder worden ingegaan op de vraag of slachtoffers in staat zijn zich te herinneren in welk jaar zij slachtoffer van een delict zijn geweest. Voor het maken van een schatting van het aantal delicten dat gedurende een jaar is gepleegd – de hoofddoelstelling van de meeste slachtoffer-enquêtes – is de betrouwbaarheid van de tijdsbepaling door de slachtoffers van het grootste belang. Naar deze vraagstelling is destijds onder mijn leiding een studie verricht door de WODC-medewerkers C.H.D. Steinmetz en B.J.W. Docter-Schamhardt. De kernuitkomsten van deze studie, die nooit zijn gepubliceerd, zullen hieronder worden besproken.

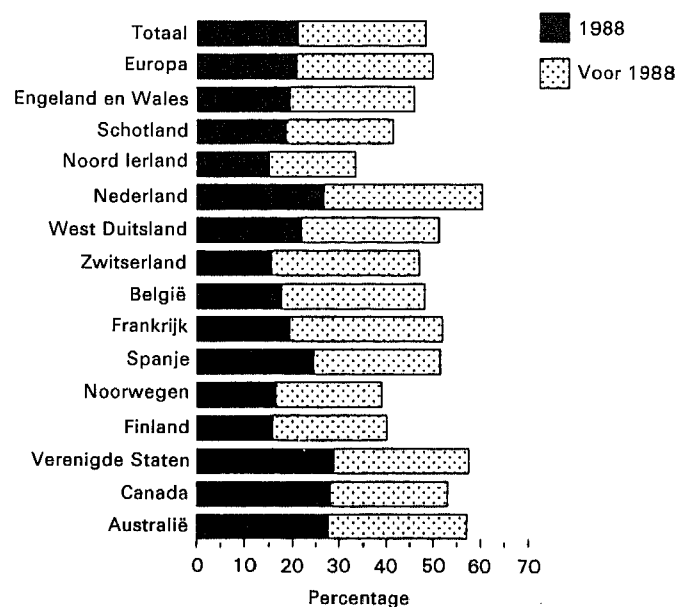
Probleemstelling

De informatie die door slachtoffers wordt verstrekt, is onderhevig aan verschillende foutenbronnen. Slachtoffers moeten zich er om te beginnen van bewust zijn dat zij zelf of hun huishouden slachtoffer van een delict zijn geweest. Dit is, bijvoorbeeld bij oplichting en agressie in de privésfeer, lang niet altijd vanzelfsprekend. Vervolgens moeten zij bereid zijn hierover aan een enquêteur informatie te verstrekken. Ook dit is, bijvoorbeeld bij zedendelicten in de privésfeer, niet gegarandeerd. Ten derde moeten zij hiertoe ook in staat zijn, dat wil zeggen hun geheugen moet hen niet in de steek laten. Belangrijk is met name, zoals gezegd, de tijdsbepaling van de slachtofferervaring.

De kwaliteit van de informatie kan allereerst worden onderzocht door middel van analyses van de enquêtegegevens zelf.¹ De enquêtegegevens kunnen worden getoetst op onderlinge consistentie. In de internationale slachtofferenquête wordt bijvoorbeeld eerst gevraagd naar slachtofferervaringen gedurende de laatste vijf jaar en daarna wordt gevraagd of men gedurende het afgelopen jaar slachtoffer van het onderhavige delictstype is geweest.

Indien de respondenten een feilloos geheugen zouden hebben, zou, bij een min of meer stabiel criminaliteitsniveau het slachtofferpercentage over vijf jaar volgens de kansberekening drie à vier keer zo groot moeten zijn als het percentage voor het laatste

Figuur 1: Overzicht algemene slachtofferpercentages; percentage slachtoffers van enigerlei delictstype in 1988, respectievelijk gedurende de afgelopen vijf jaren, totaal en per land

jaar.² In figuur 1 is de verhouding weergegeven tussen de algemene slachtofferpercentages over 1988 en de percentages over de afgelopen vijf jaar (1984 t/m 1988) volgens de internationale slachtofferenquête (Van Dijk, Mayhew, Killias, 1990).

Uit figuur 1 blijkt dat het percentage over vijf jaar niet drie à vier, maar slechts ruim twee keer zo groot is als het jaarpercentage (factor 2.27). Indien de opgaven van de respondenten juist zouden zijn, zou dit betekenen dat de criminaliteit in de periode 1983-1988 zeer sterk moet zijn gestegen in de meeste landen (gemiddeld met $\pm 30\%$ per jaar). Een dergelijke sterke stijging in veertien landen moet uitgesloten worden geacht.³ Uit nationale slachtofferenquêtes in bijvoorbeeld de Verenigde Staten blijkt dat de veelvoorkomende criminaliteit stabiel is gebleven (Skogan, 1990). De opgaven van de slachtoffers zijn dus kennelijk beïnvloed door geheugenfouten.

De meest voor de hand liggende verklaring is dat victimisaties van geringe ernst uit verderweg liggende

jaren geheel zijn vergeten. Eerdere validiteitstudies geven steun aan deze verklaring (Sparks e.a., 1981). Deze veronderstelling kan enigermate worden getoetst door te bezien of de verhoudingsgetallen tussen de twee percentages het kleinste zijn bij de delictstypen van geringere ernst. Juist lichtere delicten zullen immers vaker worden vergeten, waardoor het percentage over vijf jaar kleiner zal zijn.

De analyse levert aanwijzingen op dat dit inderdaad het geval is.⁴ Het verhoudingsgetal tussen het vijf-jarenpercentage en het jaarpercentage is het grootste bij inbraak (factor 3,8). Het is kleiner bij poging tot inbraak (3,3). In dit geval zijn de jaarpercentages even groot (2,1 en 2,0), terwijl het vijf-jarenpercentage verschilt (inbraak: 7,8; poging: 6,6). Dit wijst er op dat pogingen eerder worden vergeten dan geslaagde inbraken. Het verhoudingsgetal is ook relatief groot bij fietsendiefstal (3,7), autodiefstal (3,5) en beroving (3,4). Kleinere verhoudingsgetallen vertonen onder andere seksuele incidenten (2,5), agressie (2,7) en vandalisme (2,5). Deze relatief lage verhoudingsgetallen indiceren een grotere uitval ten gevolge van vergeetachtigheid bij lichtere delictstypen.

Er is echter nog een andere foutenbron die verantwoordelijk zou kunnen zijn voor de relatief hoge percentages met betrekking tot het laatste jaar. Uit het algemene enquête-onderzoek is bekend dat respondenten de neiging hebben om emotioneel beladen gebeurtenissen qua tijdsbepaling naar voren te halen (het zogenaamde 'forward time telescoping'). Men herinnert zich het gebeuren nog als de dag van gisteren en onderschat daardoor hoeveel tijd er verstreken is. Voor de slachtofferpercentages zou dit mechanisme er toe leiden dat een deel van de incidenten die twee jaar geleden plaatsvonden ten onrechte wordt opgegeven als een victimisatie in het afgelopen jaar. Door deze verschuiving zou het jaarpercentage te hoog uitvallen en het vijf-jarenpercentage te laag.⁵

De bestudering van dit verschijnsel vergt een externe validatie waarbij respondenten worden ondervraagd over victimisaties waarvan het werkelijke tijdstip uit de registraties van de politie bekend is. Bij zo'n studie kan worden vertrokken vanuit de politieregistraties. Men kan respondenten ondervragen wier naam men heeft ontleend aan de politieregistratie (een zogenaamde 'reverse record check'). Dit is de

gebruikelijke methodiek bij de validatie van slachtofferverhalen. Door middel van zo'n studie kan worden vastgesteld welk deel van de respondenten bepaalde victimisaties tegenover de enquêteur verzwijgt (zogenaamde 'false negatives'). Vervolgens kunnen van de wel opgegeven delicten de details worden gecontroleerd, zoals de datering. Men kan dan kijken of delicten in de tijd naar voren worden gehaald of juist naar achteren geschoven.

Dit type onderzoek is, zoals gezegd, bij de externe validatie van slachtofferverhalen het meest gebruikelijk (Fiselier, 1978; Sparks, 1981). Een alternatieve methode vertrekt van de opgaven van de geënquêteerden. Deze worden vervolgens in de politieregistratie nagekomen (een zogenaamde 'forward record check'). Op deze manier kan onder andere worden vastgesteld welk deel van de respondenten victimisaties opgeeft die niet kunnen worden teruggevonden en dus wellicht zijn verzonden (zogenaamde 'false positives'). Tevens kan ook bij dit type onderzoek de nauwkeurigheid worden vastgesteld van de door de respondenten gegeven detailinformatie zoals de datering. Bij mijn weten is de hier te bespreken WODC-studie, samen met het onderzoek van Schneider (1978) in de Verenigde Staten, het enige voorbeeld van een 'forward record check' met betrekking tot informatie uit een slachtofferenquête.

De opzet van het onderzoek

In de eerste weken van 1979 is door het NIPO, in opdracht van het WODC een slachtofferenquête uitgevoerd in de stad Utrecht onder een steekproef van 1.800 respondenten. In deze enquête is gevraagd of men ooit slachtoffer was geweest van bepaalde delicten en vervolgens of dit in 1978 plaatsvond. Uit de opgaven kwamen 177 incidenten uit 1978 naar voren die bij de politie zouden zijn gemeld. Van 106 incidenten zou volgens de opgaven van de slachtoffers door de politie een proces-verbaal van aangifte zijn opgemaakt.

Door de onderzoekers is vervolgens nagegaan of de gemelde, c.q. door de politie geregistreerde, delicten konden worden teruggevonden in de registraties van het korps gemeentepolitie Utrecht (dat wil zeggen bij de recherche of bij de surveillancedienst). Van de incidenten die in deze registraties konden worden

Tabel 1: Overzicht van de volgens de slachtoffers gemelde delicten die zijn teruggevonden in de politieregistraties en de mate van juistheid van de datering, per delictstype en totaal

Delict	Gemelde zaken	Terug-gevonden zaken	%	Jaartal klopt	%
Bromfietsdiefstal	7	5	71	4	80
Diefstal uit de auto	29	19	66	15	79
Autodiefstal	3	3	100	1	33
Zakkenrollerij/ Diefstal portemonnaie	38	10	26	8	80
Inbraak	39	22	56	15	68
Handtastelijkheden buiten	3	-	-	-	-
Handtastelijkheden binnen	1	-	-	-	-
Bedreiging buiten	14	2	14	2	100
Bedreiging binnen	6	3	50	2	67
Doorrijden na aanrijding	4	-	-	-	-
Vernieling	33	11	33	9	82
Totaal	177	75	42	56	75

teruggevonden, zijn vervolgens gegevens gecodeerd betreffende de datering, de schadecijfers, pleegplek, relatie met de dader, enzovoort. Ten behoeve van de analyse van de resultaten zijn ook enkele sociale kenmerken van de betrokken respondenten gecodeerd. Als onderdeel van het zoekproces zijn de namen van de respondenten eerst opgezocht in het telefoonboek en waar nodig in het bevolkingsregister.

Resultaten

Van de 177 incidenten die bij de politie zouden zijn gemeld, konden er 75 worden teruggevonden (42%). In 65 gevallen ging het om een proces-verbaal en in tien gevallen om een mutatie in het dagrapport of verklaring van vermissing (één geval). In 75% van de 75 teruggevonden gevallen klopte de datering, dat wil zeggen werd het incident terecht geplaatst in 1988. Van de 108 incidenten die volgens de respondenten in een proces-verbaal waren vastgelegd, zijn er 60 teruggevonden (56%). In 78% van deze gevallen was de datering door de respondenten correct. Van de incidenten die volgens de slachtoffers niet in een proces-verbaal zouden zijn vastgelegd, werd 19% in enigerlei registratie van de politie aangetroffen. In tabel 1 is weergegeven welke aantallen volgens de

slachtoffers bij de politie gemelde incidenten zijn teruggevonden per delictstype.

Uit tabel 1 blijkt dat de percentages teruggevonden delicten het grootste zijn bij de wat ernstigere delictstypen zoals autodiefstal, bromfietsdiefstal, diefstal uit de auto en inbraak. De percentages zijn kleiner bij diefstal van portemonnaie, bedreiging/mishandeling en vernieling. Het niet kunnen terugvinden van opgegeven incidenten hoeft niet te betekenen dat de respondent onjuiste informatie heeft verstrekt. Er zijn verschillende andere verklaringen mogelijk. In twaalf gevallen was het delict niet gepleegd in Utrecht. In dergelijke gevallen wordt vaak achterwege gelaten om het verbaal naar het korps in de woonplaats op te sturen en kan dit daar dus ook niet worden teruggevonden. In tien andere gevallen was uitsluitend telefonisch aangifte gedaan. Van dergelijke meldingen wordt door de politie in de regel geen rapport opgemaakt. Ook deze gemelde incidenten zullen bij voorbaat onvindbaar zijn in de politieregistraties. In 34 van de 177 gevallen konden de onderzoekers geen enkele aannemelijke verklaring vinden voor de afwezigheid van de melding in de politieregistraties, dat wil zeggen 19% van de door de slachtoffers opgegeven meldingen bleek onvindbaar. Bij de juistheid van deze opgaven moet dus een vraagteken worden geplaatst. De conclusie dat de verstrekte informatie onwaar is kan ook hier nog niet met zekerheid worden getrokken omdat de namen door de enquêteurs of door de politie verkeerd kunnen zijn geregistreerd.

Er waren drie gevallen van respondenten die wel in het telefoonboek of bevolkingsregister stonden maar niet in de politieregistraties werden aangetroffen hoewel zij naar eigen zeggen drie of meer delicten bij de politie zouden hebben gemeld. De door deze drie respondenten verstrekte informatie berust waarschijnlijk op fantasie.

De proporties teruggevonden meldingen zouden per subgroep van de steekproef kunnen verschillen. Uit de nadere analyses is echter gebleken dat deze proporties geen verschillen vertonen met betrekking tot de kenmerken sekse, leeftijd en sociale klasse. Er is dus in dit opzicht geen reden te veronderstellen dat de validiteit van het slachtofferverhaal verschilt per bevolkingsgroep. Ook is niet gebleken dat het percentage teruggevonden meldingen in relatie staat tot het aantal opgegeven victimisaties. Er is dus geen

reden om de correctheid van de opgaven van meervoudige slachtoffers in het algemeen dubieus te achten.

De datering

Van alle bij de politie gemelde delicten die konden worden teruggevonden, bleek 25% een incident te zijn uit de laatste maanden van het voorafgaande jaar (juni t/m december 1977 in plaats van 1978). Bij de volgens de respondenten in een proces-verbaal geregistreerde incidenten is dit 22% (13 van de 60). Deze resultaten leiden tot de conclusie dat bij de enquêtevraag over de datering het incident door de slachtoffers in een op de vijf gevallen in de tijd naar voren is gehaald. Dit zal bij het schatten van het aantal per jaar gepleegde delicten op basis van de enquête leiden tot een overschatting, voorzover dit effect niet gecompenseerd wordt door slachtoffers die het slachtofferschap geheel zijn vergeten. De uitsplitsing naar delictstype in tabel 1 levert een aanwijzing op dat het onderhavige mechanisme het sterkste optreedt bij de ernstigere delicten, zoals autodiefstal en inbraak.⁶

De validiteit van de overige detailinformatie

In de enquête is gevraagd naar eventuele victimisaties in verband met elf verschillende delictstypen. Bij de delicten die in de politieregistraties zijn teruggevonden is de mate van overeenstemming onderzocht tussen de kwalificatie van het incident door het slachtoffer en de officiële kwalificatie door de politie. Uit het onderzoek komt naar voren dat de omschrijving van het incident volgens de slachtoffer-enquête en volgens de politieregistratie in veel gevallen niet exact in overeenstemming zijn met elkaar. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- diefstal uit auto (19 maal) wordt bij de politie: diefstal uit auto (2 maal), diefstal door middel van valse sleutel (3 maal), diefstal door middel van braak (7 maal), diefstal (5 maal), diefstal uit huis (1 maal), diefstal aanhangwagen (1 maal);
- inbraak (22 maal) wordt bij de politie: inbraak (7 maal), diefstal door middel van braak (2 maal), diefstal door middel van inklimming (1 maal), insluiping (3 maal), diefstal (2 maal), diefstal door

Tabel 2: Delictkwalificatie gebaseerd op informatie uit politiedossiers en op basis van de enquête

Slachtofferenquête	Politierregistratie		
	Vermogensdelicten ⁴	Agressieve delicten tegen personen ⁵	Vernielingen ⁶
Vermogensdelicten ¹	59		
Agressie tegen personen ²	1	3	1
Vandalisme ³			11
N	60	3	12

¹) Namelijk: bromfietsdiefstal, diefstal uit auto, autodiefstal, zakkenrollerij, diefstal portemonnaie, inbraak

²) Namelijk bedreiging binnenshuis en bedreiging buitenshuis

³) Namelijk vernieling

⁴) Bromfietsdiefstal, diefstal uit auto, diefstal door middel van valse sleutel, diefstal, diefstal uit huis, diefstal aanhangwagen, autodiefstal, vermissing, afpersing, inbraak, diefstal door middel van inklimming, insluiping, poging tot inbraak, poging tot diefstal

⁵) Namelijk mishandeling, bedreiging vuurwapen, bedreiging op straat

⁶) Namelijk vernieling, vernieling, poging tot diefstal, diefstal c.q. vernieling

middel van valse sleutel (4 maal), poging tot inbraak (2 maal), diefstal uit auto (1 maal);
 – bedreiging binnenshuis (3 maal) wordt bij de politie teruggevonden als: bedreiging met vuurwapen (1 maal), bedreiging op straat (1 maal) en poging tot diefstal (1 maal);
 – vernieling (11 maal) staat bij de politie geregistreerd als: vernieling (8 maal), vernieling/poging (2 maal) en diefstal c.q. vernieling (1 maal).

In totaal zijn 25 incidenten van 75 (1 op de 3) op identieke wijze gecategoriseerd in de enquête en in de politiegegevens. De meeste delicten worden dus niet op precies dezelfde wijze gedefinieerd volgens de slachtofferstudie en de politieregistratie. Meestal echter liggen de twee omschrijvingen niet ver van elkaar. De inbraken zijn vrijwel allen door de politie als gekwalificeerde diefstal geregistreerd. In het algemeen blijft een vermogensdelict in de enquête ook een vermogensdelict bij de politie. Dit geldt ook voor agressieve delicten tegen personen en voor vernielingen. Er zijn enkele uitzonderingen: bedreiging binnenshuis wordt één keer als een vermogensdelict bij de politie beschreven (namelijk poging tot diefstal), en bedreiging buitenshuis wordt één

maal als vermogensdelict met bedreiging gecategoriseerd (namelijk afpersing).

Als de gegevens in grovere categorieën worden ingedeeld, namelijk vermogensdelicten, agressie tegen personen en vernielingen, dan blijkt het aantal indelingen van incidenten waar geen overeenstemming over bestaat, sterk af te nemen. Als de kwalificaties volgens deze nieuwe globale indeling worden aangesteld, dan blijkt 73 van de 75 incidenten in overeenkomstige rubrieken te zijn gerubriceerd (zie tabel 2).

Aan de respondenten die opgaven slachtoffer te zijn geweest van een bepaald delict zijn vervolgvragen gesteld over de kenmerken van het incident. Bij vermogensdelicten is bijvoorbeeld gevraagd naar de waarde van het gestolene of van het vernielde goed. Ook deze enquête-informatie is vergeleken met de gegevens uit het politiedossier. Tabel 3 toont deze vergelijking voor vier delictstypen.

Uit de tabel blijkt dat de opgaven van de respondenten systematisch hoger uitvallen dan de schade cijfers volgens de politie. De verschillen zijn echter bij drie van de vier delictstypen gering. In totaal zijn door de slachtoffers antwoorden gegeven op 700 vervolgvragen waarvan de juistheid kon worden gecontroleerd door vergelijking met de gegevens in de politierapporten. Het gaat hierbij behalve om vragen naar de schade, om de pleegplek (buiten/binnen), de relatie met de dader enzovoort. Van de antwoorden bestaat 10% uit antwoorden als 'weet niet' of geen opgave. Van de resterende antwoorden bleek in totaal 80% in overeenstemming met de gegevens in de politierapporten. De overeenstemming tussen de opgaven bij de enquêtes en de gegevens die de politie in de processen-verbaal heeft opgenomen, is dus groot. Dit geldt voor alle delictstypen. Het is bepaald niet zo dat slachtoffers de enquêteurs verzonnen of slordige antwoorden geven op vervolgvragen over opgegeven victimisaties.⁷

Samenvatting en discussie

De resultaten van de internationale slachtofferenquête laten zien dat de slachtofferpercentages over de afgelopen vijf jaren niet, zoals men zou verwachten, drie à vier keer groter zijn dan die over het afgelopen jaar maar slechts ongeveer twee à drie keer zo groot.

Tabel 3: Gemiddelde schadebedragen volgens de opgaven van de respondenten en volgens de politierapporten

	Informatie	Informatie enquête	politiedossier
Diefstal uit auto	19	f 422	f 420
Zakkenrollerij	10	101	86
Inbraak	22	2413	1934
Vernieling	11	583	180
Totaal	62	f 1031	f 912

De eerste verklaring die zich hiervoor aandient, is dat de kleinere delicten eenvoudigweg na enige tijd geheel vergeten worden. In overeenstemming hiermee is dat de percentages over vijf jaar relatief klein waren uitgevallen bij de delictstypen van geringere ernst, zoals poging tot inbraak en seksuele incidenten. Uit de literatuur is bekend dat respondenten ertoe neigen emotioneel-beladen incidenten qua datering naar voren te halen. De geëigende manier om te onderzoeken of en in welke mate dit verschijnsel zich bij slachtofferenquêtes voordoet, is een vergelijking tussen de opgaven door de slachtoffers met de informatie over dezelfde victimisaties bij de politie. In de onderhavige studie is de informatie uit een plaatselijke slachtofferenquête achteraf vergeleken met de gegevens uit de politieregistraties (een 'forward record check').

Van de volgens de respondenten bij de politie gemelde delicten is 42% teruggevonden in de registraties van de politie. Van de meldingen die volgens de slachtoffers in een proces-verbaal waren vastgelegd, kon 56% worden teruggevonden. Een deel van de zaken die niet konden worden teruggevonden, had betrekking op delicten die in een andere gemeente waren gemeld bij de politie of op delicten die uitsluitend telefonisch waren gemeld.

Negentien procent van de zaken kon niet worden teruggevonden zonder dat hiervoor een aannemelijke verklaring viel te geven. Onbekend is of in deze gevallen de naam van de respondent door het enquêtebureau juist was genoteerd. Er werden drie respondenten geïdentificeerd wier meervoudige slachtofferverhalen niet konden worden getraceerd. Deze verhalen berustten hoogstwaarschijnlijk op fantasie (2% van de onderzochte zaken).

De juistheid van de informatie over agressieve

delicten blijkt relatief geringer. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat de mate van juistheid van de opgaven per bevolkingsgroep verschilt. In de vergelijkbare Amerikaanse studie is overigens een wat geringer deel van de zaken teruggevonden (45%). Van de onderzochte zaken kon 32% niet worden getraceerd zonder aannemelijke verklaring (Schneider, 1978). Ook in de Verenigde Staten bleek het percentage teruggevonden zaken niet per bevolkingsgroep te verschillen.

De globale datering van de getraceerde delicten door de respondenten bleek in 75% te kloppen (78% van de delicten die volgens de respondent in een proces-verbaal waren opgenomen). Ruim twintig procent van de incidenten bleek in 1978 te zijn gesitueerd, terwijl zij volgens de politie (in de tweede helft van) 1977 hadden plaatsgevonden. In de Amerikaanse studie was het percentage naar voren gehaalde delicten even groot (22%).

Deze uitkomst houdt in dat schattingen van het totaal aantal delicten dat in een jaar is gepleegd op basis van het slachtofferpercentage over het laatste jaar volgens een slachtofferenquête aan de hoge kant zullen zijn.⁸ Het aantal in het geheugen naar voren gehaalde delicten zal immers waarschijnlijk groter zijn dan het aantal vergeten of verzwegen delicten over een referentieperiode van één jaar. Dit zal vooral gelden voor de wat ernstigere delicten. Vergelijkingen tussen extrapolaties op basis van slachtofferpercentages en politiecijfers bevestigen deze veronderstelling. De enquêteramingen zijn in de regel aan de hoge kant (vergelijk Van Dijk, Steinmetz, 1979; Walker e.a., 1990).

De precieze delictskwalificaties van het slachtoffer en die van de politie zijn vaak verschillend. Over meer globale kwalificaties bestaat nagenoeg volledige overeenstemming. De validiteit van de overige detailinformatie uit de slachtofferverhalen, zoals schade cijfers, pleegplek en relatie met de dader, bleek hoog te zijn (80% concordantie tussen beide informatiebronnen). Ook deze uitkomsten zijn eerder in de Verenigde Staten gevonden.

Door de uitkomsten van de Utrechtse studie wordt naar mijn overtuiging de validiteit van de uitkomsten van de slachtofferenquêtes volgens het WODC-model grosso modo ondersteund. Onproblematisch is deze validiteit echter, onder andere vanwege de voorwaartse datering van delicten, niet. Bedacht moet

bovendien worden dat de validiteit van de informatie over bij de politie gemelde delicten vermoedelijk wat groter is dan die over de niet-gemelde delicten. Men zal zich immers de eigen aangifte vaak nog herinneren. Externe validatie op basis van officiële registraties van niet-gemelde delicten is echter helaas per definitie onmogelijk.

Onderzoek naar de externe validiteit van een sociologische indicator zoals het slachtofferpercentage leidt nooit tot absolute conclusies, onder andere omdat de onderzochte validiteit niet los kan worden gezien van de functie van de indicator in kwestie. In het onderhavige geval moet de validiteitsvraag worden bezien in relatie tot de voornaamste functies van slachtofferenquêtes.

1. Slachtofferenquêtes worden allereerst uitgevoerd om een alternatieve indicator te krijgen van de omvang en de trend van de criminaliteit. Statistici en veel criminologen hebben de neiging om de uitkomsten van slachtofferenquêtes te generaliseren tot het absolute aantal gepleegde delicten. Deze schattingen worden dan vergeleken met de politie-cijfers.

Deze vergelijking is problematisch vanwege de onvermijdelijke definitieverschillen. Het maken van schattingen van de absolute omvang van de onderhavige criminaliteit – bijvoorbeeld het aantal gestolen fietsen per jaar – is bovendien als statistische operatie niet zonder risico's. De basis voor de extrapolaties is namelijk bij sommige delicten het individu (zakkenrollerij) en bij anderen het huishouden (inbraak). Bij sommige delicten is de extrapolatiebasis soms zelfs enigszins onduidelijk (bijvoorbeeld fietsendiefstal). Sommige respondenten hebben de neiging ook de diefstal van een fiets van een gezinslid te melden als iets dat hen zelf is overkomen. Dit leidt tot te hoge extrapolaties indien wordt geëxtrapoleerd naar het aantal individuen in een land/stad.⁹

Hier komen dan nog de geheugenfouten, waaronder de dateringsfouten ('forward telescoping') bij. Deze problemen gelden ook voor schattingen van de totale schade cijfers. Hoewel de individuele schade cijfers op zichzelf redelijk valide blijken, zal de raming van de totale schade cijfers ten gevolge van de 'forward time telescoping' waarschijnlijk tenderen naar een overschatting. De toepassing op geëxtrapoleerde cijfers van een neerwaartse correctie zou op

grond van de Utrechtse studie verdedigbaar zijn.¹⁰

Bij de presentatie van de uitkomsten van slachtofferenquêtes dient mijns inziens het accent niet te liggen op de schattingen van de absolute aantallen delicten. Het belangrijkste produkt van de enquêtes is mijns inziens het slachtofferpercentage als zelfstandige index voor (de trend in) de criminaliteitsdruk. Het slachtofferpercentage is een betrekkelijk zuivere maat van de mate waarin burgers als individu of gezinslid met criminaliteit worden geconfronteerd. De bijzondere problemen van de generalisatie naar absolute aantallen delicten spelen hierbij geen rol. Wel is ook het slachtofferpercentage onderhevig aan forward time telescoping. De vraag of de criminaliteit stijgt of daalt, kan op grond van bewegingen in de slachtofferpercentages echter zonder meer goed worden beantwoord. Het effect van de voorwaartse dateringen is, blijkens de overeenkomstige uitkomsten van de Amerikaanse en Utrechtse studie, waarschijnlijk betrekkelijk constant en beïnvloedt het verschil tussen twee- of meerjarige metingen dus niet.

Bij de vaststelling van de trends in de criminaliteit, is ook het percentage bij de politie gemelde delicten van grote waarde. Bij een dalende aangiftebereidheid dient bijvoorbeeld de daling van de politiecijfers te worden gerelativeerd. Indien in zo'n situatie de slachtofferpercentages zijn gelijk gebleven of gestegen, dient te worden geconcludeerd dat er geen reële daling is opgetreden van de criminaliteit. In de onderbouwing van dergelijke conclusies over *de trend* in de criminaliteit zie ik de unieke bijdrage van slachtofferenquêtes aan het publieke debat over het criminaliteitsbeleid.

2. Van grote waarde is naar mijn oordeel verder de lokale slachtofferenquête als instrument om de effectiviteit van preventief en repressief criminaliteitsbeleid te 'monitoren' en te evalueren (Van Dijk, 1984a; Spickenheuer, 1984). Veel beleidsmaatregelen hebben als neveneffect dat de aangiftebereidheid toeneemt, zodat ook de politiecijfers gaan stijgen. Een juiste beoordeling van de externe effectiviteit van zulke maatregelen is dus niet mogelijk op basis van politiecijfers. Men zal dan immers vaak de onjuiste conclusie trekken dat de extra maatregel averechts heeft gewerkt (stijgende politiecijfers), terwijl in werkelijkheid een dubbel succes is geboekt (dalende

criminaliteit en stijgende aangiftebereidheid).

Bijkomend voordeel van slachtofferenquêtes is dat tevens informatie over onveiligheidsgevoelens en het treffen van beveiligingsmaatregelen en dergelijke kan worden verzameld. Bij het gebruik van lokale enquêtes als 'management-tool' moet overigens wel worden opgemerkt dat het 'afrekenen' met de leiding van politiekorpsen of districten op basis van lokale enquêtes slechts mogelijk is bij een hoge mate van standaardisatie van de enquête in alle opzichten (Van Dijk, 1991) en bij voldoende steekproeven. Grotere steekproeven met intervallen van twee of zelfs drie jaar zijn mijns inziens te prefereren boven jaarlijkse mini-enquêtes die slechts indicatieve informatie kunnen opleveren.

3. Voor de toetsing van criminologische theorieën over de risicokenmerken in verband met het slachtoffer worden van bepaalde typen delicten, zoals de lifestyle/exposure-theorie (Hindelang e.a., 1978; Fattah, 1989), zijn de uitkomsten van slachtofferenquêtes eveneens zeer geschikt. Niet gebleken is, immers, dat de validiteit van de gegevens per bevolkingsgroep verschilt. Het gegeven dat jonge mensen de grootste slachtofferkansen lopen, is dus bijvoorbeeld geen artefact ten gevolge van minder goede informatie van oudere respondenten.

4. Vanwege juridische definitieverschillen en afwijkende aangiftepatronen en registratieregels zijn de politiestatistieken ongeschikt voor het maken van vergelijkingen (Kalish, 1988). De uitkomsten van slachtofferenquêtes bieden een belangrijk (vergelijkend) oriëntatiekader voor het nationale criminaliteitsbeleid.¹¹ Zij kunnen ook worden gehanteerd ter toetsing van comparatieve theorieën op macro-niveau. Het vergelijken van nationale slachtofferpercentages wordt door systematische geheugenfouten zoals 'forward time telescoping' niet wezenlijk bemoeilijkt. Vergelijkend criminologisch onderzoek is mogelijk, mits in alle landen exact dezelfde vragenlijst wordt gehanteerd en ook het veldwerk op essentiële punten is gestandaardiseerd.

Dit inzicht ligt ten grondslag aan de opzet van de Internationale Slachtofferenquête.¹² Bij de interpretatie van de uitkomsten van de Internationale Slachtofferenquête dient dan vooral gekeken te worden naar de verschillen tussen de slachtofferpercentages

van landen en steden (Van Dijk, 1991). Met ramingen van de absolute aantallen delicten per land dient met de nodige voorzichtigheid te worden omgegaan. Deze ramingen zullen waarschijnlijk in alle landen, net als de ramingen die zijn gebaseerd op nationale slachtofferenquêtes aan de hoge kant zijn (vergelijk Walker, 1990).

Noten

¹ Een andere methode is het uitvoeren van parallelle onderzoeken die in één opzicht van elkaar verschillen, bijvoorbeeld qua techniek van interviewing (schriftelijk, in persoon of telefonisch; vergelijk Killias, 1990; Kury, 1991).

² Het percentage over vijf jaar is niet vijf keer groter dan over één jaar omdat dezelfde personen in vijf jaar meerdere keren slachtoffer kunnen worden zonder dat het algemene percentage hoger wordt. Indien het slachtofferpercentage in 1988 21% is, zou volgens de kansberekening een vijf-jarenpercentage van 69% te verwachten zijn ($1 - .79^5$). Dit theoretisch te verwachten percentage is bijna de helft hoger dan het in de internationale slachtofferenquête 1989 feitelijk gevonden percentage van 48%.

³ Interessant is wel dat de verhoudingsgetallen tussen het 1988 en vijf jaar slachtofferpercentage per land enigszins verschillen. Het is bijvoorbeeld relatief groter in Frankrijk (2.7). In Frankrijk is de criminaliteit in 1983-1988 volgens de politiestatistiek gedaald. Het slachtofferpercentage over 1988 in Engeland/Wales was hetzelfde als in Frankrijk (namelijk 19.4), maar het vijf jaren percentage was lager (46.0 vgl. bij 52.0 in Frankrijk). Het Engelse verhoudingsgetal is 2.35. Volgens de politiestatistiek is de criminaliteit in 1983-1988 in Engeland/Wales fors gestegen. Hoewel de interpretatie van de

verhoudingsgetallen gecompliceerd is, lijken er mogelijkheden te zijn om door middel van een eenmalige enquête een indicatie te krijgen van de trend in de criminaliteit. Een relatief hoog verhoudingsgetal tussen het jaar en vijf-jarenpercentage indiceert een dalende trend.

⁴ De verschillen tussen de verhoudingsgetallen zijn deels een artefact ten gevolge van een grotere kans op dubbeltellingen bij de hogere percentages. Het verhoudingsgetal bij het algemene slachtofferpercentage is lager (2.27) omdat daarbij de meeste dubbeltellingen optreden (namelijk slachtofferschap van meerdere delictstypen). De relatief lage verhoudingsgetallen bij poging tot inbraak, agressie en seksuele delicten indiceren mijns inziens het optreden van geheugenfouten.

⁵ Indien de respondent in het geheel geen gelegenheid krijgt oudere incidenten te melden – omdat de enquête alleen gaat over de afgelopen twaalf maanden – is de ‘time telescoping’ nog veel sterker omdat men zijn ervaringen met criminaliteit graag wil opgeven.

⁶ Het is vermeldenswaard dat zwaardere delicten waarschijnlijk minder snel worden vergeten en bovendien vaker in voorwaartse richting worden getelescopeerd. Bij de bespreking van de verhoudingsgetallen tussen vijf jaren percentages en jaarpercentages hebben we gezien dat bij de zwaardere delicten (bijvoorbeeld

inbraak) het verhoudingsgetal relatief groot was. Dit zou een gevolg zijn van het kleinere aantal vergeten incidenten over een periode van vijf jaar. De voorwaartse telescoping leidt echter juist tot kleinere verhoudingsgetallen bij zwaardere delictstypen. Deze wetenschap ondersteunt onze eerdere redenering dat het relatief kleine feitelijke verhoudingsgetal van het lichtere delictstype poging tot inbraak wijst op het sterker optreden van vergeetachtigheid met betrekking tot de lichtere delictstypen.

⁷ In de studie van Schneider is gebleken dat oudere respondenten bij de vervolgvragen relatief vaak 'weet niet' antwoorden. In de WODC-studie is een dergelijke relatie niet gevonden. In de Internationale Slachtofferenquête is wel gebleken dat de proportie 'weet niet'-antwoorden per land enigszins verschilt. Opmerkelijk is vooral het relatief frequente 'weet niet'-antwoorden van de Belgische respondenten op vrijwel alle vragen. Dit verschil zou kunnen berusten op een minder indringende of te gehaaste interviewtechniek, maar ook op een verschil in cultuur.

⁸ Ter eliminatie van het 'forward time telescoping'-effect wordt in de National Crime Survey in de Verenigde Staten gewerkt met panels waarbij de eerste meting slechts dient om oudere delicten te identificeren en pas de tweede meting informatie oplevert die wordt gebruikt (zogenaamde 'bounded interviewing'). Dit is een elegante, maar ook kostbare aanpak die zijn eigen problemen heeft (bijvoorbeeld paneluitval die per jaar, plaats en bevolkingsgroep verschilt).

⁹ In de Internationale Slachtofferenquête zijn, anders dan in de Nederlandse

WODC/CBS-enquêtes, delicten als autodiefstal en fietsendiefstal expliciet gedefinieerd als een huishoudendelict. Dit leidt tot hogere slachtofferpercentages.

¹⁰ In Nederland zijn op basis van de slachtofferenquêtes globale schattingen gemaakt van de totale schadecijfers (Van Dijk, 1984; Van Dijk, Röell, 1988; Verhoef e.a., 1988; McKinsey, 1991). Deze zijn waarschijnlijk enigszins aan de hoge kant.

¹¹ De ontwikkeling van internationale indices van de criminaliteitsdruk op basis van survey-onderzoek loopt sterk achter bij die op andere terreinen van overheidsbeleid. Hiervoor zijn verschillende oorzaken te noemen. De planning en evaluatie van criminaliteitsbeleid is op zichzelf in de meeste landen rudimentair. De behoefte aan vergelijkende indicatoren is geringer dan op het gebied van de economie of de volksgezondheid. Idealiter zouden internationale slachtofferenquêtes moeten worden uitgevoerd door internationale organisaties. Internationale organisaties zoals de Europese Gemeenschap en de Verenigde Naties hebben echter nooit een duidelijk mandaat gehad om zich ten principale met het criminaliteitsbeleid te bemoeien. De Raad van Europa had zo'n mandaat wel, maar heeft hieraan nooit een substantiële invulling gegeven. Initiatieven voor vergelijkende enquêtes vanuit de wetenschappelijke wereld kampen doorgaans met financieringsproblemen. Het vergelijken van criminaliteitscijfers is bovendien politiek riskant, omdat hoge cijfers als blamerend worden beschouwd voor de nationale trots. De tweede internationale slachtofferenquête 1992, die wordt uitgevoerd in ±25 landen, wordt gecoördineerd door een werkgroep bestaande uit: J.J.M.

van Dijk (Rijksuniversiteit Leiden, Nederland), P. Mayhew (Home Office, United Kingdom), D.W. Steenhuis (CDWO, Nederland) en U. Zvekic (UNICRI, Rome).

¹² Zowel de WODC/CBS- als de Internationale Slachtofferenquête worden uitgevoerd in de eerste weken van het jaar, zodat de referentieperiode gelijk is aan het kalenderjaar. In de WODC/CBS-enquête wordt eerst gevraagd of men ooit slachtoffer van een delict is geweest en daarna wordt gevraagd naar het afgelopen jaar. In de internationale enquête is de ooit-vraag vervangen door een vraag over de afgelopen vijf jaar. Dit is onder andere gedaan in de hoop dat de neiging tot forward time telescoping geringer zal zijn, indien reeds in de openingsvraag naar een globale datering is gevraagd.

Literatuur

Dijk, J.J.M. van

Mail screening pilot study in the Netherlands

The Hague, Ministry of Justice, Research and Documentation Centre, 1978

Dijk, J.J.M. van

Financieel-economische aspecten van misdaad en misdaadbestrijding
ESB-Economisch Statistische Berichten, 69e jrg, nr. 3486, 1984, pp. 1248-1252

Dijk, J.J.M. van

Police burglary experiments in the Netherlands

In: R. Clarke and T. Hope (eds.), *Coping with burglary*. Boston, Kluwer-Nijhoff, 1984a, pp. 169-181

Dijk, J.J.M. van

Social correlates of criminal victimizations at micro and macro levels: a further analysis of the results of the 1989 International Crime Survey

Paper for the British Criminology Conference, 24-27 juli 1991, York

Dijk, J.J.M. van, N. Nijenhuis

Ja zeggen, nee doen?: een onderzoek naar de overeenkomst tussen verbale attitudes en feitelijk gedrag bij angstgevoelens ten aanzien van criminaliteit

Tijdschrift voor criminologie, 21e jrg., nr. 6, 1979, pp. 25-273

Dijk, J.J.M. van, C.H.D.

Steinmetz

De WODC-slachtofferenquêtes 1974-1979

Den Haag, Staatsuitgeverij, 1979

Dijk, J.J.M. van, A. Röell

Criminaliteit in tal en last: een raming van de schade en kostenposten in verband met criminaliteit
Justitiële verkenningen, 14e jrg., nr. 2, 1988, pp. 7-33

Dijk, J.J.M. van, P. Mayhew e.a.

Experiences of crime across the world: key findings from the 1989 International Crime Survey

Deventer, Kluwer Law and Taxation, 1990

Dijk, T.J. van

Standaard enquête bevolking: bevolkingsonderzoek in verband met criminaliteitsbeleid ten behoeve van bestuur, politie en openbaar ministerie

Den Haag, Ministerie van Justitie, Directie Criminaliteitspreventie, 1991

Fattah, E.A. (red.)

The plight of crime victims in modern society

New York, St. Martin's Press, 1989

Fiselier, J.

Slachtoffers van delicten: een onderzoek naar verborgen criminaliteit

Utrecht, Ars Aequi Libri, 1978

- Hindelang, M.J., M. Gottfredson e.a.**
Victims of personal crime: an empirical foundation for a theory of personal victimization
Cambridge, Ballinger, 1978
- Junger, M.**
The measurement of sexual harassment: comparison of the results of three different instruments
International review of victimology, 1e jrg., nr. 3, 1990, pp. 231-249
- Kalish, C.**
International Crime Rates. Bureau of Justice Statistics. Special Report. US Department of Justice
Washington D.C., Government Printing Office, 1988
- Killias, M.**
New methodological perspectives for victimization surveys: the potentials of computer-assisted telephone surveys and some related innovations
International review of victimology, 1e jrg., nr. 2, , 1990, pp. 153-167
- Kury, H.**
Victims of crime: results of a representative telephone survey of 5000 citizens of the former Federal Republic of Germany
In: G. Kaiser, H. Kury e.a. (red.)
Victims and criminal justice: victimological research; stocktaking and prospects. Freiburg, Max-Planck-Institut, 1991, pp. 265-304
- MacKinsey**
Veiligheid en politie: een beheersbare zaak
Arnhem, Gouda Quint, 1991
- Schneider, A.L.**
Portland forward record check of crime: victims final report
Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1978
- Skogan, W.G.**
Issues in the measurement of victimization
Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1981
- Skogan, W.G.**
Trends in Crime in the US. International Forum on Crime Prevention 1990
JUSRI, Tokyo, 1990
- Sparks, R.**
Surveys of victimization: an optimistic assessment
In: M. Tonry and N. Morris (red.)
Crime and justice: an annual review of research, Vol. III
Chicago, University of Chicago Press, 1981, pp. 1-60
- Spickenheuer, J.L.P.**
Voetsurveillance en preventievoorzichting in Amsterdam-Osdorp
Den Haag, Staatsuitgeverij, 1984
- Verhoef, B.M., A.C.P. Verster e.a.**
Naar een economische benadering van criminaliteit en veiligheidszorg
Dordrecht, Stichting Maatschappij en Politie, 1988
- Walker, John e.a.**
A comparison of crime in Australia and other countries
Trends and issues in crime and criminal justice, nr. 23, 1990